

Harald Heppner

ŠTUDENTI IZ SLOVENSКИH DEŽEL NA GRAŠKI UNIVERZI 1884–1914

2. del: Narodnostno in socialno poreklo

Za zgodovino akademskih izobražencev kot tudi za razvoj visokih šol in za tista področja, iz katerih so študenti prišli, ni vseeno, iz katerih družbenih slojev so izvirali visokošolci. V prvem primeru se denimo postavlja vprašanje, v kolikšni meri so se akademske poklicne skupine same dopolnjevale s svojim naraščanjem ali v kolikšni meri je bil socialni vzpon povezan s študijem. V drugem primeru gre za profil posamezne izobraževalne ustanove, v tretjem pa za zanimivo vprašanje, ali obstaja povezava med izobrazbo in geografskim okoljem.

Za razumevanje rezultatov je pomembno pojasniti vprašanje, v kolikšni meri nam viri omogočajo vpogled v zastavljeno vprašanje. Glede narodnostne pripadnosti obstaja problem, da podatkov o jeziku ni mogoče avtomatično enačiti z nacionalno identiteto. Ker nam niso na voljo nobeni drugi podatki, nam ne ostane nič drugega, kot da se poslužimo podatkov o materinem jeziku. Podatki na vpisnih formularjih (Nationale) imajo v primerjavi z izidi štetja prebivalstva tega obdobja trojno prednost: 1. V pisnih formularjih je postavljeno vprašanje po materinem in ne pogovornem jeziku;¹ 2. Od leta 1884 dalje so morali študenti te vpisne formularje izpolnjevati sami; 3. Nič ne kaže na to, da bi bil pri tem na inksribente izvajen kakršenkoli pritisk. Prav nasprotno: dejstvo, da so nekateri vpisni listi izpolnjeni celo izredno pomanjkljivo, kaže na odsotnost kontrole univerzitetnih uradnikov.

Viri so glede socialnega izvora manj natančni kot glede narodnostnega. Za to obstaja več vzrokov. Na majhen odstotek študentov pri rubriki »Poklic in bivališče očeta« ni navedel ničesar – v mnogih primerih, ker je le-ta že umrl, včasih ker tega enostavno niso hoteli navesti. Naslednjo težavo predstavljajo nenatančni, izpreminjajoči se ali dvojni podatki o očetu skozi semestre. Podatki o očetu – tiste o skrbniku smo sicer registrirali, kot nadomestilo pa jih nismo statistično obdelali – sicer dopuščajo uvrstitev med določene poklicne skupine, ne dajejo pa jasne opredelitve glede socialnega položaja: »uradnik« ali »posestnik« sta zelo relativna pojma v raznovrstnosti premoženjskih razmerij in socialnega prestiža. Pridobljene številke in razmerja ponazarjajo torej le približno sliko.

Čeprav so slovenske dežele neposredno gravitirale k univerzi v Gradcu, bi bilo nesmotrno, če bi celotno območje smatrali za celoto. Da bi lahko ugotovili razlike med posameznimi področji izvora, nismo ločeno obravnavali le kronovin oz. delov kronovin, temveč smo upoštevali tudi manjša področja, na katera se delijo (sodni okraji). Šele takrat je možno ugotoviti, kakšno vlogo je igrala pri študiju narodnostna oz. socialna pripadnost. Pričujoča študija ima dvojni cilj: 1. Pomagala naj bi odkriti zgodovinske vezi med Gradcem in njegovo jugozahodno sosesčino; 2. Vprašanje o socialni in narodnostni pripadnosti študentov naj bi pomagalo odgovoriti, kateri družbeni sloji so ob prelomu stoletja na tem prostoru pošiljali otroke na visoke šole.

Tabela 1: Nacionalno poreklo – Slovenska Štajerska

Sodni okraj	Nem.	Slov.	Dvojno	Brez podatka	Skupaj
Maribor - mesto	198	21	1	1	221
Maribor - okolica	27	28	1	1	57
Celje - mesto	138	20	2	–	160
Celje - okolica	26	61	1	3	91
Ptuj - mesto	83	12	1	1	97
Ptuj - okolica	7	52	–	–	59
Ormož	16	46	–	2	64

¹ Na ta problem sta opozorila Emil Brix in Vladimir Klemenčič v zborniku: *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1941*. Wien–München 1988

Sodni okraj	Nem.	Slov.	Dvojno	Brez podatka	Skupaj
(Slovenske) Konjice	39	23	—	—	62
Ljutomer	11	37	—	—	48
Laško	29	18	—	—	47
Brežice	19	22	—	—	41
Gornji Grad	7	33	—	—	40
Slovenj Gradec	26	13	—	—	39
Slovenska Bistrica	19	18	2	—	39
Sv. Lenart	23	14	—	1	38
Vransko	7	25	1	1	34
Šoštanj	16	17	—	—	33
Šmarje	7	25	—	—	32
Kozje	7	19	1	—	27
Marenberg (Radlje)	21	3	1	—	25
Gornja Radgona	3	19	—	—	22
Sevnica	8	12	—	—	20
Rogatec	9	5	—	—	14
Vprašljivo ²	13	19	—	1	33
Vsota	759	562	11	11	1343

Tabela št. 1 kaže, da je bil materin jezik dobre polovice (56,51 %) vseh študentov iz slovenske Štajerske nemščina, medtem ko je bil le pri 41,48 % študentov materin jezik slovenščina. K temu je treba prišteti še 11 oseb, ki so navedle istočasno ali izmenoma oba jezika kot materin jezik, in prav toliko, ki se jih v vpisnih listinah o jeziku ni izreklo. Rezultat dokazuje, da so dominirala večja mesta Maribor, Celje in Ptuj in s tem prevlada Nemcev. Sicer pa kažejo večino nemških študentov še sodni okraji Konjice, Laško, Marenberg (Radlje), Sv. Lenart in Slovenj Gradec. V ostalih sodnih okrajih (predvsem podeželska področja) pa je bil slovenski delež višji. Različne frekvence temeljijo na dejstvu, da so Nemci izvirali predvsem iz mestnih območij,³ ki so bila samo po sebi močnejše zastopana, čeprav je podeželsko področje slovenske Štajerske v primerjavi z ostalimi kronovinami dajal večje število študentov.

Tabela 2: Nacionalno poreklo – Kranjska

Sodni okraj	Nem.	Slov.	Dvojno	Brez podatka	Skupaj
Ljubljana-mesto	153	114	3	3	276
Ljubljana	8	12	—	—	20
Kočevje	54	7	—	—	61
Kranj	8	24	—	—	33
Postojna	17	15	—	—	32
Litija	16	16	—	—	32
Novo mesto	15	17	—	—	32
Škofja Loka	—	23	—	1	24
Radovljica	5	14	—	—	20
Vipava	2	13	1	—	16
Krško	6	9	—	—	15
Idrija	11	3	—	—	15
Brdo	6	9	—	—	15
Metlika	2	12	—	—	15
Tržič	10	4	—	—	14
Črnomelj	5	8	—	1	14
Kamnik	2	10	—	1	13
Vrhnika	4	9	—	—	13
Žužemberk	5	7	—	—	12
Kranjska Gora	4	4	—	1	9
Logatec	1	8	—	—	9
Ribnica	1	8	—	—	9
Ilirska Bistrica	—	8	—	—	8

² »Vprašljivi« so kraji istega imena v več okrajih, ki jih ni mogoče natančno lokalizirati

³ Primerjaj: Othmar Pickl: Das Deutschum in der ehemaligen Untersteiermark. V: Deutsche in der Habsburger monarchie. Köln–Wien 1989. Str. 21

Sodni okraj	Nem.	Slov.	Dvojno	Brez podatka	Skupaj
Kostanjevica	2	6	—	—	8
Višnja Gora	4	4	—	—	8
Trebnje	3	5	—	—	8
Lož	1	6	—	—	7
Senožeče	4	2	—	—	6
Mokronog	1	5	—	—	6
Radeče	5	1	—	—	6
Cerknica	—	5	—	—	5
Velike Lašče	—	4	—	—	4
Vprašljivo ⁴	9	23	—	1	33
Vsota	364	415	4	8	798

Primerjava tabel 1 in 2 kaže po eni strani različne frekvence, po drugi pa obratno razmerje med Nemci in Slovenci (na Kranjskem 52% Slovencev). K temu je treba prišteti še 7 študentov drugih materinih jezikov, ki jih nismo upoštevali v tabeli 2, pač pa pri skupnem številu posameznih sodnih okrajev. Verjetno so bili po naključju rojeni na Kranjskem. Število tistih, ki so navedli nemški in slovenski jezik kot materin jezik, je prav tako nepomembno kot število tistih brez podatkov. Za razliko od Štajerske se nemška manjšina na Kranjskem omejuje na glavno mesto Ljubljano in na jezikovni otok Kočevje. Določen pomen so imela tudi malomestna industrijska središča Litija, Postojna, Novo mesto, Idrija in Tržič. Če se vprašamo po izvoru Slovencev, vidimo, da je večina prihajala iz tistih sodnih okrajev, ki so vendarle predstavljala tudi majhna urbana okolja (Kranj, Vipava, Radovljica, Kamnik in Metlika).

Tabela 3: Nacionalno poreklo — Goriško-Gradiščanska

Sodni okraj	Ital.	Slov.	Nem.	Brez podatka	Skupaj
Gorica-mesto	122	15	23	3	164
Gorica-okolica	10	27	2	—	39
Cervignano	38	—	1	—	39
Gradisca	31	1	1	—	33
Cormons (Krmin)	28	4	1	—	33
Monfalcone (Tržič)	16	5	1	—	22
Komen	3	10	3	—	16
Ajdovščina	—	14	—	—	14
Tolmin	—	12	—	—	13
Sežana	—	6	1	—	7
Kobarid	—	6	—	—	6
Bovec	1	4	—	—	5
Kanal	—	5	—	—	5
Cerkno	—	—	1	—	1
Vprašljivo ⁵	—	1	—	—	1
Vsota	249	110	34	3	398

Iz tabele 3 lahko razberemo, da sta bili skoraj dve tretjini študentov te kronovine (62,56%) z italijanskim maternim jezikom, medtem ko so si Slovenci delili z Nemci ostalo tretjino v razmerju približno 3 : 1. Še razločneje kot v zgoraj navedenih kronovinah se tu odražajo naselitvena razmerja: v mestu Gorici in jugozahodno od nje je dominiral italijanski mestni element, medtem ko so Slovenci prihajali večinoma iz vzhodnih in severnih delov dežele, ki so imeli podeželski značaj. Realne številke tu še bolj ostro kot pri Kranjski in slovenski Štajerski kažejo prevlado urbanega okolja. V skupno število sta vključena 2 študenta z drugim materinim jezikom.

⁴ Glej opombo št. 2!

⁵ Prav tam

Tabela 4: Nacionalno poreklo – Trst

	Ital.	Slov.	Nem.	Drugi	Brez podatka	Skupaj
Trst-mesto	584	31	126	20	4	765
Trst-predmestja	—	6	2	—	—	8
Trst-okolica	—	7	3	—	—	10
Vsota	584	44	131	20	4	783

Frekvence velikega pristaniškega mesta Trst nazorno ponazarjajo takratno situacijo: okoli tri četrtine (74,58%) študentov je navedlo italijanščino kot materin jezik; Nemci so s 16,73% kljub relativno manjšemu odstotku prebivalstva* prehiteli tržaške Slovence (5,61%). V ilustracijo te slike pa je treba dodati, da imena »italijanskih« študentov niso bila izključno romanskega izvora: okoli tretjina med njimi so bile očitno osebe slovanskega ali nemškega izvora, ki so navedle italijanščino kot materin jezik!

Interpretacija objavljenih števil bi bila nepopolna, če podatkov o narodnostni pripadnosti ne bi primerjali tudi s podatki o socialnem izvoru. Zato je potrebno slednje najprej predstaviti.

Na problem, da viri ne omogočajo popolnega vpogleda v dejanske socialne razmere, smo opozorili že zgoraj. Podatki v vpisnih formularjih so narekovali razporeditev poklicev v osem kategorij, ki jih je treba smatrati kot zbirne pojme.⁶ 1. kategorija obsega tako imenovane svobodne poklice kot so notarji, odvetniki, zdravniki, apotekarji in podobno. Pri tem gre za akademske poklice, pri katerih v vpisnih formularjih ni mogoče popolnoma izključiti, da posamezni oče vendarle ni opravljal svojega poklica v javni službi. 2. kategorija obsega javno službo v najširšem smislu besede, to pomeni v splošni državni, deželni in lokalni upravi, pri pošti, železnici, eksekutivi, finančah in sodstvu. Zaradi nedoslednosti pri navajanju podatkov nismo mogli izvesti natančne razdelitve. 3. kategorija zadeva trgovino in bančništvo, ne glede na vodilni ali podrejeni položaj. 4. kategorija se nanaša na rokodelce in obrtnike, ki se pojavljajo predvsem v mestnem okolju. Na deželi so se ti poklici pogosto prepletali s posestništvom oz. obdelovanjem zemlje. 5. kategorija pokriva le deloma področje »industrije«, ker po eni strani obsega tako podjetnike kot tudi delavce, po drugi strani pa so v 2. kategoriji skriti delavci (na primer na železnici). Nič manj problematična ni 6. kategorija, ker je v njej združena zemljiška posest pretežno na agrarnem področju. Ob vsej nenatančnosti zaradi deloma nejasnih podatkov v vpisnih formularjih ni bilo mogoče narediti bolj ostrih razmejitev, zato so tu zastopani graščinski posestniki in kmetje kot tudi lastniki zemlje, ki so živeli v mestu. Med kategorijama 6 in 7 obstaja tekoč prehod, ki se mu ni bilo moč izogniti, vendar pa otežkoča interpretacijo: 7. kategorija se nanaša na tiste očete (v mestu !?), ki so bili v virih navedeni kot »posestnik«, »privatnik«, »rentnik« in podobno. V 8. kategorijo smo uvrstili tiste očete, o katerih študenti niso navedli nobenih podatkov. Zato za analizo niso dali nič bistvenega.

Tabela 5: Socialno poreklo – Slovenska Štajerska

Sodni okraj	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Maribor-mesto	16	105	21	10	8	3	17	41
Maribor-okolica	1	12	1	5	5	16	1	16
Celje-mesto	21	56	17	12	6	5	6	37
Celje-okolica	6	13	4	11	5	33	3	16
Ptuj-mesto	15	38	14	3	—	—	4	23
Ptuj-okolica	—	5	1	3	1	38	—	11
Ormož	6	8	3	2	—	33	—	12
(Slovenske) Konjice	6	14	5	6	—	15	1	15
Ljutomer	5	7	3	5	1	17	1	9
Laško	1	18	2	3	6	5	1	11
Brežice	5	13	3	2	—	11	—	7
Gornji Grad	3	12	2	2	—	14	—	7
Slovenj Gradec	5	13	1	4	2	5	2	7

⁶ Glede splošnih informacij o poklicnih strukturah v slovenskih deželah glej: Birgit Bolognese—Leuchtenmüller: Bevölkerungsentwicklung und Berufsstruktur, Gesundheits- und Fürsorgewesen in Österreich 1750—1918, Wien, 1978, posebej tabele 52 in 56

Sodni okraj	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Slovenska Bistrica	3	15	1	2	—	10	2	6
Sv. Lenart	6	10	2	4	1	7	—	8
Vransko	1	10	1	—	—	16	—	6
Šoštanj	3	8	2	5	1	4	—	10
Šmarje	4	6	2	3	1	11	—	5
Kozje	2	6	—	1	—	15	—	3
Marenberg (Radlje)	1	15	1	1	2	3	—	2
Gornja Radgona	—	2	—	1	—	15	1	3
Sevnica	2	11	—	3	1	1	—	2
Rogatec	1	4	—	3	—	3	1	2
Vprašljivo ⁷	3	7	1	3	—	11	—	8
Vsota	116	408	87	94	40	291	40	267

Razporeditev v osem kategorij kaže naslednjo sliko: 1. kategorija je z 8,63% relativno slabo zastopana in igra zlasti »na deželi«, torej izven Maribora, Celja in Ptuja izredno obrobno vlogo. Javne službe pa so v zgoraj definiranem smislu dajale v desetletjih ob prelomu stoletja približno 30% vseh študentov in so tako pomenile največji delež. 3. in 4. kategorija sta igrali še manjšo vlogo kot svobodni poklici. Močno sta zastopani obe kategoriji »posestnikov«, ki predstavljata skupaj približno četrtino očetov študentov. Izhajati bomo morali iz tega, da je bila dobra polovica pravih kmetov, ostali pa so bili le lastniki zemlje. Prav tako dosega dokajšen delež 8. kategorija (19,88%), ki kot siva lisa prispeva k nenatančnosti.

Tabela 6: Socialno poreklo — Kranjska

Sodni okraj	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Ljubljana-mesto	28	129	34	10	11	—	17	47
Ljubljana-okolica	—	6	1	1	2	4	1	5
Kočevje	2	5	5	4	2	30	—	13
Kranj	4	4	4	1	1	9	2	8
Postojna	9	12	—	2	1	1	1	6
Litija	5	10	3	1	2	7	1	3
Novo Mesto	3	12	4	—	—	4	2	7
Škofja Loka	2	4	1	2	1	11	—	3
Radovljica	3	4	—	1	1	6	—	5
Vipava	—	3	—	1	—	6	1	5
Krško	1	4	—	—	1	4	2	3
Idrija	5	3	—	1	—	1	1	4
Brdo	—	6	—	—	—	5	—	4
Metlika	—	5	2	—	—	7	—	1
Trzinč	1	4	—	1	1	1	4	2
Črnomelj	1	8	1	1	—	1	1	1
Kamnik	3	2	2	2	1	1	1	1
Vrhnika	—	4	2	—	—	3	—	4
Žužemberk	—	4	1	—	—	2	—	5
Kranjska Gora	—	5	—	—	1	1	—	2
Logatec	—	2	2	—	—	2	1	2
Ribnica	1	2	—	—	—	4	—	2
Ilirska Bistrica	—	3	1	—	—	—	2	2
Kostanjevica	—	4	—	—	1	1	—	2
Višnja Gora	—	5	—	—	—	3	—	—
Trebnje	—	2	—	—	—	3	—	3
Lož	—	4	—	—	—	2	1	1
Senožeče	—	3	1	—	—	1	—	1
Mokronog	—	2	—	—	—	1	—	3
Radeče	3	1	—	—	—	1	1	—
Cerknica	—	1	2	—	—	1	—	1
Velike Lašče	—	2	—	—	—	1	—	1
Vprašljivo ⁸	—	5	1	3	2	12	1	9
Vsota	71	270	67	31	28	136	39	156

⁷ Glej opombo št. 2!⁸ Prav tam

Številke o Kranjski ponazarjajo zelo podobne razmere kot na slovenskem Štajerskem. Tudi tu svobodni poklici predstavljajo manj kot 10%, medtem ko je 2. kategorija presegla delež Štajerske (33,83%). Zanimivo je, da je bila potreba po visokošolskih absolventih pri trgovskem sloju na Kranjskem nekoliko višja kot v sosednjem področju na vzhodu, medtem ko sta rokodelstvo in obrt pri tem močno zaostajala. To je bilo verjetno povezano z geografsko lego te kronovine. 6. in 7. kategorija v glavnem ustrežata odstotku Štajerske, ko obsegata slabo četrtino pri socialnem izvoru. Skoraj identična razmerja nastopajo pri 5. in 8. kategoriji. Pri tem pa je treba upoštevati, da je realna vsota štajerskih študentov okoli 70% višja od kranjskih.

Tabela 7: Socialno poreklo – Goriško-Gradiščanska

Sodni okraj	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Gorica - mesto	24	58	20	14	8	3	10	27
Gorica - okolica	—	6	—	3	4	15	1	10
Cervignano	6	7	3	6	2	9	1	5
Gradišca	4	10	2	9	—	2	1	5
Cormons (Krmin)	1	8	4	5	—	8	—	7
Monfalcone (Tržič)	—	8	3	3	2	3	—	3
Komen	1	4	—	2	—	5	—	4
Ajdovščina	—	—	—	4	—	10	—	—
Tolmin	—	3	1	3	—	6	—	—
Sežana	—	3	—	—	—	2	—	2
Kobarid	—	1	—	1	—	4	—	—
Bovec	—	2	—	—	—	—	1	2
Kanal	—	2	—	—	—	1	—	2
Cerkno	—	1	—	—	—	—	—	—
Vprašljivo ⁹	—	—	—	—	—	1	—	—
Vsota	36	113	33	50	16	69	14	67

Če pogledamo rezultate Goriško-Gradiščanske, opazimo majhne razlike med Primorsko in zaledjem. Pri poklicnih kategorijah 1, 2, 5, 6 in 7 slika ni bistveno drugačna kot pri Kranjski in Štajerski, kar govori o veljavnosti te slike. Manjši odstotek pri 8. kategoriji je verjetno slučajen in brez globljega pomena. Zanimivo je, da obstajajo jasne razlike pri 4. kategoriji. Večja urbana gostota prebivalstva priobalnega področja te kronovine je igrala očitno upoštevanja vredno vlogo. Čudno pa je, da 3. kategorija ni močneje zastopana.

Tabela 8: Socialno poreklo – Trst

Sodni okraj	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Trst - mesto	80	270	156	42	26	—	46	145
Trst - predm. in okolica	1	3	—	2	1	—	7	4
Vsota	81	273	156	44	27	—	53	149

Dejstvo, da je imel Trst kot pristaniško in trgovsko mesto visoko stopnjo urbanizacije, je seveda vplivalo tudi na strukturo socialnega izvora študentov. S tem je prišlo do precejšnje proporcionalne prerazporeditve kategorij. Poklicne skupine 4, 5 in 8 ostanejo približno enako močne kot v drugih raziskanih področjih. Samo po sebi je umevno, da izpade 6. kategorija, saj je Trstu kljub njegovi upravno priključeni neposredni okolici primanjkovalo kmetijskih površin. Gostota mestnih dejavnosti pa je imela za posledico, da so svobodni poklici nekoliko močneje zastopani, da so tukaj javne službe prevzele največji delež od vseh omenjenih dežel (34,86% skupaj s pristaniškimi uradi, Lloydovim arsenalom in podobnim), da je 3. kategorija (19,92%) predstavljala precejšen potencial za študente in da je bila 7. kategorija zaradi gospodarskega kapitala nekoliko bolje zastopana. Relativno velik delež tržaškega trgovskega sloja in bančništva je približno ustrežal deležu rokodelstva in obrti v goriški sosesčini.

Do kakšnih ugotovitev lahko pridemo na podlagi tabel? Podatke označujejo štirje faktorji: narodnostna struktura prebivalstva v omenjenih deželah, socialna struktura tega prebi-

⁹ Prav tam

valstva, geografsko in zgodovinsko pogojene razlike in enakosti raziskanih področij in naključje, ki je lahko prav pri statistikah z deloma majhnimi realnimi števili precejšnje. Natančneje si bomo ogledali šest aspektov.

Prvi aspekt – Pri tem gre za ustrežno uvrstitev deleža slovenskih študentov. Statistični podatki kažejo, da je bil odstotek Slovencev iz velikih mest (razen iz Ljubljane) precej majhen. Na podlagi tega bi lahko logično sklepali, da so večino študentov s podeželskih področij predstavljali Slovenci. Značilno pa je, da je precejšnje število slovenskih študentov izviralo iz malih mest in okolice mest. To lahko razberemo iz števil o »gostotnih središčih« kot Maribor, Celje, Ptuj, Kranj, Škofja Loka ali Gorica. Takšna slika temelji na demografskih razmerah in socialni strukturi. Preseneča pa, da je delež slovenskih študentov iz Trsta nesorazmerno majhen: le 44 študentov (v Gradcu!) v tridesetih letih pri naraščajočem deležu prebivalstva (po občevalnem jeziku), ki se je dvignilo do slabe tretjine prebivalcev Trsta!¹⁰ Predstava, da so bili zaradi v celoti majhne prisotnosti Slovencev v samem mestu študenti skorajda izključno kmečki otroci, je zmotna, če pogledamo številke o večjih mestih glede na narodnostni vidik. Res je, da moramo slovenske študente, ki izvirajo s podeželja, v glavnem uvrstiti v kategorijo 6 in 7, v primeru Maribora, Celja, Ptuja, Ljubljane, Gorice in Trsta pa vidimo, da so očetje slovenskih študentov pripadali prav tako višjemu in srednjemu sloju: svobodnim poklicom, javnim službam (zlasti učitelji), v Ljubljani tudi trgovskemu sloju in bančništvu.¹¹

2. aspekt – V središču tega aspekta je delež nemških študentov iz slovenskih dežel na univerzi v Gradcu. Pogled na tabelo 1 do 4 kaže, da so nemški študenti dominirali pri velikih mestnih naseljih slovenske Štajerske in Kranjske (Maribor, Celje, Ptuj, Ljubljana), pa tudi na drugih področjih kažejo precejšnjo frekvenco: na eni strani v večjih podeželskih krajih kot Slovenj Gradec, Marenbar (Radlje), Laško, Konjice, Brežice, Tržič, Litija, Postojna in Novo mesto kot tudi v Trstu, po drugi strani pa na podeželju (sodna okraja Kočevje, sv. Lenart). Ta fenomen ima dva vzroka. Prvi vzrok je tudi tu demografska situacija. Čeprav razlikovanje prebivalstva na podlagi občevalnega jezika daje le približno sliko, je mogoče iz rezultatov ljudskega štetja razbrati, da je bil delež nemškega prebivalstva v urbanih naseljih slovenske Štajerske in tudi v Ljubljani precej visok.¹² Drugi vzrok temelji na tem, da je nemško prebivalstvo socialno in gospodarsko v glavnem pripadalo višjemu in srednjemu sloju. To lahko jasno razberemo, če številke o večjih mestih v tabelah 5 do 8 preučimo z zornega kota narodnostne pripadnosti. Pri tem se pokaže, da so bili v Mariboru, Celju, Ptuju, Ljubljani, deloma tudi v Trstu in Gorici v 2. kategoriji (javne službe) ljudje z nemškim materinim jezikom, nadalje, da so tudi v 3. kategoriji (trgovina, banka) močno zastopani Nemci (manj v Trstu in Gorici) in končno, da imajo tudi v okviru svobodnih poklicev Nemci pomembno vlogo. Gre torej za poklicne skupine, ki so študij na visoki šoli povezovala z ohranjanjem socialnega položaja, zagotovitvijo socialne varnosti v okviru javne nastavitve in z interesom vsedržavne povezanosti.

3. aspekt – Tretja pomembna narodnostna skupina so italijanski študenti. Kot je razvidno, izvirajo predvsem iz Trsta in iz mesta Gorice in iz jugozahodnega dela Goriške. To ustreza demografskim razmerjem na Primorskem. Primerjava tabel 3 in 4 kot tudi 7 in 8 kaže na to, da so italijanski študenti izvirali iz vseh socialnih slojev oz. poklicnih skupin:¹³ med njimi niso bili le otroci iz mestnih višjih slojev, temveč tudi iz srednjih in nižjih mestnih in podeželskih slojev. Pri narodnostni razporeditvi na socialne kategorije I do VIII v Trstu in na Goriškem lahko ugotovimo, da so javne službe, svobodni poklici ter poklici v trgovini in financah Italijane (in tiste ki so to postali) najbolj spodbujali za študij.

4. aspekt – Naslednji aspekt izhaja iz nasprotja med mestom in podeželjem. Na drugem mestu smo že pojasnili, kako odločilno je bilo pri odločitvi za študij področje, iz katerega je

¹⁰ Pregled daje Jože Pirjevec: *Die Slowenen in Triest*. V: *Das gemeinsame Kärnten* 9. Klagenfurt 1980, str. 66–73. O rezultatih ljudskega štetja in tozadevnih diskusijah izhaja iz prvega poročila Lavo Čermelj: *O ljudskem štetju v Trstu leta 1910*. V: *Anali Jadranskega inštituta* II, Zagreb, 1958, str. 7–51.

¹¹ Primerjaj Rüdiger Malli: *Die Sozialstruktur und das nationale Erwachen der Slowenen*. V: *Österreichische Osthefte* 20, Wien 1978, str. 284–291.

¹² Zdaaj Emil Brix: *Die zahlenmäßige Präsenz des Deutschtums in den südslawischen Kronländern Cisleithaniens 1848–1918*, (glej opombo št. 31) v opombi I navedenem zborniku str. 43–42.

¹³ Umberto Corsini: *Die Italiener*. V: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Teil III/2 Die Völker des Reiches*. Wien 1980, str. 856; Stefan Malfer: *Italiensche Studenten in Wien, Graz und Innsbruck 1848–1918*. V: *Wegenetz europäischen Geistes* II. Universitäten und Studenten. Wien 1987, str. 183–195.

študent prihajal:¹⁴ medtem ko geografska distanca med krajem izvora in Gradcem ni imela omembe vrednega pomena, pa je delež študentov iz mestnega področja prevladoval nad tistim s podeželja toliko bolj, kolikor bolj zahodno proti obali so ležali kraji izvora. Le iz slovenske Štajerske je med 1884 in 1914 prišlo znatnejše število študentov s podeželja. Kot kažejo podatki, so bili v višjih slojih v mestih prisotni predvsem Nemci in Italijani; Slovencem se je do prve svetovne vojne le deloma uspelo zasidrati v višjih socialnih slojih.¹⁵ Relativno veliko število slovenskih študentov s podeželja govori v prid temu, da so si Slovenci prizadevali nadoknaditi ta zaostanek – proces, ki je šele po letu 1918 pokazal vidnejše rezultate. Seveda pride pri tem v poštev dva motiva: po eni strani je zmanjševanje zaostanka služilo lastnemu, t.j. osebnemu ali družinskemu socialnemu napredovanju, po drugi strani pa je to koristilo tudi nacionalni emancipaciji, saj je absolvent lahko pričakoval, da bo postal del nacionalne elite. Odhod v mesto¹⁶ – iz poklicnih razlogov ali zaradi obiskovanja gimnazije in kasneje visoke šole – pa je v sebi skrival nevarnost narodnostne asimilacije. Socialni vzpon v vodilne kroge, ustrezna gostota prebivalstva s spremljajočim vplivom mesta kot tudi družinske vezi so lahko privedle do spremembe narodnostne pripadnosti. Ta fenomen se odraža v primerjavi osebnih imen s podatki o narodnostnem in socialnem izvoru študentov. Poklicna področja z močnejšim asimilacijskim učinkom so bile državne službe¹⁷ in mestno gospodarstvo. Podatki o večjih urbanih središčih kažejo, da so se tisti, ki so prišli v mesto, nujno približali nemštvu oz. italijanstvu. Nekaj primerov: od 83 nemških študentov iz Ptuja jih je imelo 26 čisto slovanska imena, od 198 nemških študentov iz Maribora 65, od 138 nemških študentov iz Celja 48, od 153 nemških študentov iz Ljubljane pa 58. Podobno je bilo stanje na Primorskem. Od 584 tržaških Italijanov jih je imelo le 381 čisto italijanska imena, 126 čisto slovanska in 72 nemška imena (deloma Židje). Od 122 Italijanov iz Gorice je imelo le 63 italijanska, 40 pa slovanska in 19 nemška imena. Prav obratno pa so lahko službovanje na deželi (uprava, šole) kot tudi družinske vezi povzročili prehod k slovenstvu.

5. aspekt – Naj bi s primerom mikropodročja ugotovil, v kakšni meri je bila v tridesetletnem obdobju, ki je predmet raziskave, pri prihajanju študentov časovna razporeditev med narodnostnimi in socialnimi skupinami. Namenoma smo – kljub majhnim realnim številom – izbrali kot vzorčna primera dve bolj podeželski področji, pri katerih si v statistiki stojita nasproti dve približno enako močni narodnostni skupini. Prvi primer se nanaša na sodni okraj Slovenska Bistrica (primerjaj tabeli 1 in 5!). Časovni potek začetka študija kaže razmeroma enakomerno frekvenco med 1884 in 1914 z določenim povečanjem v letih okoli 1900. 19 Nemcev in 18 Slovencev je časovno in tudi po poklicnih skupinah enakomerno razporejeno. Mikropodročje ne kaže nobene prednosti ali zaostajanja katere narodnostnih ali socialnih skupin pri zastopanosti študentov. Kot primerjava služi drugi primer – sodni okraj Litija. Tudi tu ni mogoče priti do drugačnih stališč: Časovna razporeditev začetka študija je precej identična, obe narodnostni skupini sta od vsega začetka precej enakomerno zastopani, pojavljajo se sinovi tako iz višjih kot tudi nižjih slojev. Ti primeri potrjujejo na drugem mestu¹⁸ podano ugotovitev, da podeželsko področje sicer ni dajalo toliko študentov kot mestno, časovno pa vsaj od 80-tih let devetnajstega stoletja ni zaostajalo, temveč je glede izvora študentov prisotno od začetka.

6. aspekt – Zadnji aspekt, o katerem bomo tu spregovorili, se nanaša na dejstvo, da je bil delež slovenskih študentov manjši, kot bi to ustrezalo populacijskim razmeram. Postavlja

¹⁴ Harald Heppner: Študenti iz slovenskih dežel na univerzi Gradec 1884–1914, I. del: Geografsko poreklo. V: Zgodovinski časopis 46, 1992, str. 343–355

¹⁵ Primerjaj Vasilij Melik: Demographische und ethnische Entwicklung der Städte in Slowenien im 19. Jahrhundert. V: Nemzetközi kultúrtörténeti szimpozion Mengersdorf 1972 (Internationales kulturhistorisches Symposium Mengersdorf). Szombathely 1974. Str. 237–248 in Jasna Fischer: Die Industrialisierung und die Veränderung der Sozialstruktur in den slowenischen Gebieten 1870–1914. V: Österreichische Osthefte 26, Wien 1984, str. 49–57

¹⁶ Posebno bogat je prispevek Marie Cataruzza: Die Migration nach Triest von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg. V: Gesellschaft, Politik und Verwaltung in der Habsburgermonarchie 1830–1918. Stuttgart 1987, str. 273–304

¹⁷ Primerjaj: Karl Megner: Beamte, Wirtschafts- und sozialgeschichtliche Aspekte des k.k. Beamtenums. Wien 1986, predvsem str. 245 ss

¹⁸ Glej opombo št. 14!

¹⁹ Gerald Stourzh: Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918. Wien 1985

²⁰ Janko Pleterski: Die Slowenen. V: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Teil III/2 Die Völker des Reiches. Wien 1980, str. 821 in Corsini: Die Italiener. Prav tam, str. 872 s

se vprašanje, ali so bili Slovenci dejansko v slabšem položaju ali ne. S čisto pravnega stališča ni argumenta, po katerem bi lahko Slovence postavili v slabši položaj, kajti imeli so enak dostop do visokih šol kot vse druge narodnosti Habsburške monarhije.¹⁹ Z institucionalnega stališča so bili nedvomno prikrajšani, ker do leta 1918 ni prišlo do ustanovitve slovenske univerze v Ljubljani; tako so ostale neizpolnjene tudi želje Italijanov v Trstu.²⁰ Čeprav so bili Slovenci v višjih slojih slabše zastopani kot v srednjih in nižjih, je le deloma mogoče govoriti o socialnem zaviranju možnosti študija. Dejstvo, da je večina slovenskih študentov izhajala iz podeželskih krogov in da so bile na voljo številne štipendije, v veliki meri spodbija argument o manjših možnostih. Ne smemo pozabiti, da tisti, ki svojega študija niso povezovali s socialnim vzponom ali nacionalnim interesom, za svoje poklicno življenje večinoma niso potrebovali študija. V takratni družbi – bodisi nemški, slovenski ali italijanski – je bilo več možnosti za študij kot pa potrebe po njem. Vtis, ki nastane na podlagi števil, da so nemški študenti prevladovali na slovenskem Štajerskem in Kranjskem, je potrebno omiliti in sicer zato, ker nemajhen del tistih očetov, katerih sinovi in hčere so študirali v Gradcu, v času njihovega študija iz poklicnih vzrokov ali upokojitve sploh ni več živel v slovenskih deželah, temveč je spremenil kraj bivališča (večinoma so se naselili na področju Gradca). Končno je potrebno upoštevati, da tukaj predstavljenih števil ne smemo izenačevati s celotnim številom študentske populacije te regije, saj gre tu le za frekvence, ki odpadejo na Univerzo v Gradcu. Da bi raziskali kapacitete Slovencev, bi potrebovali primerjalno gradivo o drugih visokih šolah na Štajerskem in izven nje.²¹

V zborniku o študentih, ki je izšel leta 1987, sta slovenska zgodovinarja Vasilij Melik in Peter Vodopivec ugotovila, da še ni natančne analize socialnega izvora slovenskih študentov.²² Pričujoča študija je nekoliko osvetlila to vprašanje, ker: 1. obstajajo realne številke, ki jih doslej ni bilo; 2. je zajet velik del s Slovenci naseljenega področja in prikazan v njegovih več ali manj zgodovinsko zraslih nižjih enotah; 3. Slovenci niso predstavljeni izolirano, temveč v družbeni skupnosti skupaj z Nemci in Italijani. Statistični podatki so dopuščali številne sklepe, za množico števil pa se skriva 3322 posameznih usod, ki so vsaka po svoje oblikovale zgodovino, usode, ki pa jih samo s statistiko ni mogoče odkriti.

(se nadaljuje)

Prevedel Niko Hudelja

²¹ O tem glej: Vasilij Melik, Peter Vodopivec: Die slowenische Intelligenz und die österreichischen Hochschulen. V: *Wegnetz europäischen Geistes II* Wien 1987, zlasti str. 138 s

²² Prav tam, str. 143

Zusammenfassung

DIE STUDENTEN AUS DEN SLOWENISCHEN LÄNDERN AN DER UNIVERSITÄT GRAZ 1884–1914

2. Teil: Die nationale und soziale Herkunft

Harald Heppner

Sowohl für die Geschichte der akademisch Gebildeten als auch für den Werdegang der Hochschulen als auch für jene Gebiete, von denen Studenten gekommen sind, ist es nicht einerlei zu wissen, aus welchen gesellschaftlichen Kreisen die Lernwilligen stammten. Im ersten Fall stellt sich z.B. die Frage, inwieweit akademische Berufsgruppen sich mittels ihres Nachwuchses selbst ergänzen oder inwieweit sich sozialer Aufstieg mit einem Studium verbindet; im zweiten Fall handelt es sich um das Profil der jeweiligen Ausbildungsstätte; im dritten Fall geht es um den anregenden Gedanken, ob ein Zusammenhang zwischen Bildung und geographischem Umfeld besteht.

Für das Verständnis der Ergebnisse wichtig ist die Klärung der Frage, inwieweit die Quellen über das Gesuchte Auskunft geben. Hinsichtlich der nationalen Zugehörigkeit besteht das Problem, daß sprachliche Angaben mit nationaler Identität nicht automatisch gleichzusetzen sind. Da keine anderen Angaben vorliegen, bleibt trotz dieser Unschärfe nichts anderes übrig, als mit den Daten zur Muttersprache zu operieren. Dreierlei Vorteile haben die »Nationale« -Daten gegenüber den Volkszählungsergebnissen dieser Epoche: 1. fragten die »Nationale« nach der Mutter- und nicht nach der Umgangssprache;¹ 2. hätten die Studenten diese Inskriptionsformulare ab 1884 selbst

auszufüllen; 3. weist nichts darauf hin, daß dabei auf die Inskribenten irgendein Druck ausgeübt worden sei, ganz im Gegenteil: die Tatsache, daß etliche Formularblätter sogar äußerst mangelhaft ausgefüllt sind, zeugt von fehlender Kontrolle der Universitätsbeamten.

Über die soziale Herkunft geben die Quellen ungenauere Auskunft als über die nationale Herkunft. Dafür gibt es mehrere Gründe. Ein nicht geringer Anteil der Studenten gab bei der Rubrik »Stand und Wohnort des Vaters« gar nichts an – in vielen Fällen, weil dieser schon gestorben war, zuweilen vielleicht auch aus Unwillen. Weitere Erschwernis sind ungenaue, wechselnde oder doppelte Daten zum Vater im Vergleich zwischen den Semestern. Schließlich lassen die Angaben zum Vater – jene zum Vormund, so vorhanden, wurden zwar registriert, aber als Ersatz statistisch nicht verwertet. Zuordnungen zu bestimmten Berufsfeldern zu, geben aber keine klare Auskunft über den sozialen Rang: »Beamter« oder »Besitzer« sind sehr relative Begriffe in der Vielfalt von Vermögensverhältnissen und Sozialprestige. Die erarbeiteten Zahlen und Proportionen geben also nur ein ungefähres Bild wieder.

Die statistischen Daten geben an, daß der Zuzug der Slowenen aus dem großstädtischen Milieu (außer aus Ljubljana) ziemlich gering war. Logisch abgeleitet zieht dies nach sich, daß den Hauptanteil der Studenten aus ländlichen Gebieten die Slowenen ausmachten. Bemerkenswert ist jedoch, daß eine beachtliche Zahl der slowenischen Studenten aus kleinstädtischen und stadtnahen Zonen stammte. Der Blick auf die Tabelle 1 bis 4 zeigt, daß die deutschen Studenten bei den großen städtischen Siedlungen der slowenischen Steiermark und Krains dominierten (Maribor, Celje, Ptuj, Ljubljana) und auch in anderen Bereichen immerhin beachtliche Frequenzen entwickelten. Die Gegenüberstellung der Tabellen 3 und 4 sowie 7 und 8 weist darauf hin, daß die italienischen Studenten aus allen sozialen Schichten bzw. Berufsgruppen hervorgingen. Die Oberschichten in städtische Bereich waren, wie die Daten zeigen, vor allem von Deutschen oder Italienern »besetzt«; es gelang den Slowenen bis zum Ersten Weltkrieg nur teilweise, sich in den oberen sozialen Rängen zu verankern. Schließlich muß man bedenken, daß die hier vorgelegten Zahlen nicht mit dem gesamten studentischen Ausstoß dieser Region gleichzusetzen sind, denn es handelt sich hier ja nur um die auf die Universität Graz entfallenden Frequenzen; um die Kapazitäten auch der Slowenen auszuloten, bedürfte es des Vergleichsmaterials über andere Hochschulen in und außerhalb der Steiermark.

Die vorliegende Studie vermag einiges Licht auf die Frage des sozialen Ursprungs der slowenischen Studenten zu werfen: 1. liegen nun Realzahlen vor, derer es bis jetzt weitgehend mangelte; 2. ist ein großer Teil des slowenischen Siedlungsgebietes erfaßt und dieser in seiner mehr oder weniger historisch gewachsenen Kleinkammerung dargestellt worden; 3. sind die Slowenen nicht isoliert, sondern in ihrem gesellschaftlichen Zusammenhang mit den Deutschen und Italienern gesehen worden. Das Zahlenmaterial gestattete zahlreiche Schlüsse; hinter den vielen Ziffern verbergen sich aber 3322 historisch irgendwie wirksame Einzelschicksale, die sich allein auf statistischem Wege allerdings nicht ergründen lassen.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko (v letu 1992 izhaja že njen 63. letnik) objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

ČZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je moč pri Založbi Obzorja, SI-62001 Maribor, Partizanska 5.